

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ЦІЛІСНОЇ СИСТЕМИ ВІДТВОРЕННЯ КАПІТАЛУ

Тривалий кризовий стан світової економіки негативно впливає на всі країни, особливо на країни так званої «периферії», ускладнюючи їх спроби налагодити свій шлях переходу на новий рівень соціально-економічного розвитку, визначений сучасною економічною наукою як постіндустріальний. На сучасному етапі світового розвитку вибір майбутньої моделі розвитку будь-якої економічної системи, функціонуючої в умовах стрімких процесів глобалізації, здійснюється під впливом розвитку та вдосконалення інформаційно-комунікаційних технологій, що також відбивається у змінах суспільних відносин загалом.

За висновками дослідників процесів глобалізації всі країни сучасного світу стали ринковими, транзитивними і трансформаційними незалежно від рівня їх розвитку. Вони всі рухаються до певних цінностей (загальнолюдських, загальноєвропейських) і до світових стандартів і досягнень. Їх усіх об'єднує спільність ресурсної та інтелектуальної бази сорозвитку, участь в глобальній інформаційній системі та формуванні глобальної соціальної економіки ноосферного типу – економіки людського розуму [1, с. 176, 370]. Вченими визнається, що бракує досліджень, які вивчають фактори і умови функціонування, зростання і розвитку нової економіки і її основних складових. Зокрема актуалізується питання визначення характеру та способу взаємодії форм капіталу як домінуючого фактору зростання такої економіки. Підкреслюється, що жодна масштабна трансформація як у сфері технологій, так і в сфері економіки, не могла б відбутися без відповідних організаційних трансформацій [2, с. 350–353].

Як об'єкт дослідження практично усіх економічних шкіл та напрямів капітал виражений у різних формах, видах та моделях функціонування. Проте, «такі розрізнені теоретичні дослідження окремих аспектів капіталу» призвели до розрізненних підходів у регулюванні окремих частин системи капіталу, тобто сучасна теорія капіталу продемонструвала свій слабкий зв'язок із реальними процесами у економіці». Становлення нової соціально-економічної формації вже сьогодні визначає шляхи, напрямки і самі механізми подальшого розвитку системи суспільного відтворення, передбачає «вироблення нової теорії функціонування капіталу, робить важливим комплексне дослідження його аспектів» [3].

Метою статті є розроблення теоретико-методологічних засад створення цілісної системи відтворення капіталу, удосконалення інституціонального механізму формування єдиного процесу функціону-

вання капіталу. Необхідність розроблення нового підходу в дослідженні інституту капіталу обумовлена важливістю його впливу на результати і траєкторію розвитку національних економік і суспільних систем.

Основи національного господарства будь-якої країни базуються на системі функціонування капіталу і відтворення національного багатства. Детермінуюча роль останніх робить їх об'єктом економічної теорії з часів виникнення самої науки, проте історія розробки та сучасний стан теоретичних і практичних аспектів цих категорій свідчить про наявні істотні протиріччя і розбіжності.

Перше глибоке дослідження категорії «капітал» належить фізіократам. Саме вони проаналізували речовинні складові капіталу і запропонували поділ капіталу на основний і оборотний. Подальший розвиток і уточнення цієї категорії відбувалося в роботах класиків політичної економії А. Сміта, Д. Рікардо, Дж. С. Мілля. Так, А. Сміт розглядав капітал як запас, що використовується для господарських потреб і приносить дохід [4, с. 205]; Д. Рікардо – як ту частину багатства, що зайнята у виробництві і необхідна для приведення в дію праці [5, с. 9–10]; Дж. С. Мілля – як попередньо накопичений запас продуктів минулої праці, який забезпечує необхідні для виробничої діяльності будівлі, охорону, знаряддя і матеріали, а також харчування та інші засоби існування для робітників на час виробничого процесу [6, с. 148].

Грунтовно розглядав питання капіталу та проблеми управління ним К. Маркс. Незважаючи на тривалу історію становлення цього терміну, який застосовували ще за часів Древньої Греції, саме К. Маркс надав йому більш сучасного значення та чітко сформулював. Капітал для К. Маркса був окремим випадком багатства і, на його думку, складався з носіїв вартості – товарів і грошей, включаючи зобов'язання до отримання і сплати, та виступав атрибутом людини. Зовні капітал виражений в конкретних формах – у засобах виробництва (постійний капітал), у грошах (грошовий капітал), у людях (змінний капітал), у товарах (товарний капітал). Але матеріальні носії, перераховані вище, є не самі по собі, а представляють виробничі відносини. У працях К. Маркса приводиться декілька різних визначень капіталу, але всі вони по суті зводяться до багатства, що використовується в підприємницькій діяльності, а тому здатному до самозростання. Капітал – це категорія, що виражає не стільки технічні чи організаційні, скільки соціально-економічні від-

носини, тобто капітал як такий може існувати лише за певних соціально-економічних умов, а саме: високорозвинені товарне виробництво і обіг; наявність такої мотивації діяльності виробника, як особисте збагачення; зосередження у частини господарюючих агентів значної частки засобів виробництва, тобто певний ступінь концентрації виробництва і капіталу; відсутність власних засобів виробництва у частини господарюючих агентів, що змушує їх найматися [7, с. 157–187]. Дане трактування капіталу може бути визначене як соціально-економічне.

Звичайно, є й інші погляди на сутність капіталу, зокрема так званий предметно-функціональний і грошовий підходи. У подальших дослідженнях поширилося декілька ідей стосовно сутності капіталу як багатства, фінансових ресурсів, грошей тощо. Якщо розглядати капітал як певне вкладення, що дає змогу отримувати доход, то до нього треба віднести і вкладення у робочу силу. Цей підхід, започаткований Г. Беккером і Дж. Мінсером, має назву «концепції людського капіталу». Значного поширення набув погляд на капітал як на один з виробничих факторів, що поряд з працею, землею приносить дохід. Основоположником такого підходу можна вважати французького економіста Ж. Б. Сея. Усі розглянуті підходи визначені як народногосподарські (макроекономічні) [8, с. 227–237].

Відштовхуючись від передумови раціональності і розповсюджуючи ключові поняття неокласичної економічної теорії, такі як рідкість, ціна, альтернативні витрати тощо до вивчення різних аспектів життя людини («економічний імперіалізм»), Г. Беккер визначає зміст поняття людського капіталу, пов'язуючи його із існуванням у людини запасу знань, навичок, мотивації, тим самим вбачаючи в них ще один фактор виробництва [9]. До прихильників концепції «людського капіталу» належить ряд відомих представників західної економічної науки, соціальної філософії, педагогіки (J. Dumazedier, M. Debes, G. Miaret). До людського капіталу відносять «всьяке поліпшення продуктивної здатності індивіда, яке досягається вкладеннями (інвестиціями) в людину» [10, с. 49]. Людський капітал ототожнюється з особистістю людини. Розвиток сучасних суспільно-економічних систем супроводжується зростанням витрат на освіту, медичне обслуговування, підвищення рівня культури та інші заходи, які розглядаються як інвестиції в людину, що грають все більше значення для економіки.

Розробники теорії людського капіталу заклали передумови для появи категорії «соціальний капітал». Соціальний капітал (Social Capital) як термін виникає з робіт Ліди Д. Хеніфан та її досліджень соціальної взаємодії людей у межах общини і сім'ї, в результаті яких отримане розуміння того, що «соціальний капітал проявляється у повсякденному житті людини – у її дружніх відносинах з іншими людьми, у співчутванні, її соціальної толерантності, у всьому тому, що об'єднує окремих індивідів і їх сім'ї суспільство» [11].

Як сучасний науковий напрям теорія соціального капіталу формується завдяки роботам Дж. Коулмана (James S. Coleman). Розробники і прихильники напрямку (С. Grootaert, М. К. Gugerty, G. Franzmann, J. Temple) визначають соціальний капітал як відносини довіри, взаємодопомоги, взаємопорозуміння між людьми, які створюються у сім'ї, поміж людей у різних соціальних групах та суспільстві у цілому.

У своїх дослідженнях Дж. Коулман розглядає фінансовий капітал, фізичний капітал («створюється змінами в матеріалах, з яких виготовляються засоби виробництва, удосконалюючи тим самим процес виробництва»), людський капітал («створюється шляхом внутрішньої трансформації самих індивідів, викликуваної їх навичками і здібностями») і соціальний капітал, який існує тільки у взаємовідносинах індивідів і залежить від змін у відносинах серед індивідів. Наголос робиться на роль цих капіталів у економічному розвитку: «так само, як *фізичний і людський* капітали, *соціальний* капітал полегшує виробничу діяльність. Наприклад, група, всередині якої існує повна надійність і абсолютна довіра, здатна зробити багато більше в порівнянні з групою, що не володіє даними якостями» [12, с. 125–126].

Здійснений В. Радаєвим [13] економіко-соціологічний аналіз форм капіталу базується на найбільш відомому у даному відношенні підході П. Бурдье [14], який принципово виступає проти їх зведення до економічного капіталу, як це часто відбувається в економічній теорії. Спочатку В. Радаєв розкриває поняття капіталу, відштовхуючись від трудової теорії вартості, та, виходячи за її межі, досліджує низку «конститууючих» властивостей капіталу (обмежений господарський ресурс; накопичуваний господарський ресурс; ресурс, що володіє певною ліквідністю, здатністю перетворюватися в грошову форму; вартість, що відтворюється в процесі безперервного кругообігу форм; вартість, що приносить нову, додаткову вартість), пропонує «розуміти під капіталом накопичуваний господарський ресурс, який включений у процеси відтворення і зростання вартості шляхом взаємної конвертації своїх різноманітних форм» [13, с. 21]. Далі проводиться аналіз наступних форм капіталу, «які релевантні для аналізу господарського життя з точки зору економічної соціології» [13, с. 22–23]: економічного, фізичного, культурного, людського, соціального, адміністративного, політичного, символічного. Визначається, що економічний капітал займає «центральне місце»; усі інші визначені форми капіталу можуть тою чи іншою мірою конвертуватися у економічний капітал, у тому числі в його грошову форму; економічний капітал, як найбільш ліквідний, здатний до ефективного перетікання в інші форми; розміри будь-якого капіталу (не виключаючи економічного) не є абстрактною величиною, що піддається акту простої калькуляції. Його масштаби, характер, сфери використання і форми конвертації встановлюються в ході складного процесу співвід-

несення і оцінювання, виробленого різними господарськими агентами; будь-який капітал являє собою соціальне відношення [13, с. 29–31].

П. Бурдье аналізує соціальний простір людського буття (економічний, політичний, науковий, культурний) і доводить, що положення людини у суспільстві визначається обсягом і структурою накопиченого нею капіталу у різних формах: «економічного капіталу, який безпосередньо і прямо конвертується в гроші й інституціоналізується у формі прав власності; культурного капіталу, який за певних умов конвертується в економічний капітал і може бути інституціоналізований у формі освітніх кваліфікацій; соціального капіталу, утвореного соціальними зобов'язаннями («зв'язками») [connections], який за певних умов конвертується у економічний капітал і може бути інституціоналізований...» [14, с. 60]. Вважаємо важливим зазначити, що П. Бурдье не називає інституціональний капітал як окрему форму капіталу, а на прикладі культурного капіталу, визначає інституціоналізований його стан у складі інших із трьох запропонованих: інкорпорований стан [embodied state], об'єктивований стан [objectified state], інституціоналізований стан [institutionalized state]. Інституціоналізований стан культурного капіталу розглядається як форма його об'єктивації, що пов'язується з проведенням ритуалів, наданням аристократичних титулів, рамками норм, соціальним оформленням [socially instituted], інституціональним оформленням, набором актів, що інституціоналізують [instituting acts], з інституціоналізованим делегуванням прав та встановленням меж відповідальності і захисту від дискредитації групи «шляхом виключення або відлучення індивідів, які порушують встановлений порядок», з регулюванням умов доступу до певних прав та ін. [14, с. 65–69]. Тобто по суті йдеться про встановлення формальних і неформальних норм та правил, які, відповідно до розробленої нами конструкції інституціональних механізмів [15, с. 103, 186–187, 311], є їх елементами.

Саме поняття капітал та інші поняття, що містять у собі слово «капітал» досліджує І. Тімошенко [16]. Вчений формулює ще два взаємопов'язані питання: чи можна капітал розглядати не тільки як економічну категорію, але і як метафору та в якому співвідношенні між собою вони можуть перебувати. Дослідник розглядає різні підходи до означеної проблеми [16, с. 30–37] і погоджується з методологічною схемою, запропонованою А. Кламером і Т. Леонардом. У своїй роботі «Що ж таке економічна метафора?» [17] вчені обґрунтовують існування в науці трьох основних типів метафор (педагогічні, евристичні, конститутивні) і поняття «людський капітал», на їхню думку, повністю включає в себе всі атрибути евристичної метафори. Евристичні метафори – це образи (як правило, аналогії), головне завдання яких – допомогти вченому більш глибоко осмислити проблему, яка цікавить його. При цьому, в більш широкому сенсі будь-яка теоретична модель, у тому числі формалізована, будучи

за своєю природою аналогією, також являє собою евристичну метафору [17, с. 34]. Таким чином, основний зміст евристичних метафор – задати певний кут зору на якусь проблему, і, відповідно, визначити напрямок її вирішення. У науковому мисленні вони є обов'язковими [18]. Конститутивні метафори представляють собою цілісні концептуальні схеми, за допомогою яких людина осягає навколишню дійсність. Визначаючи загальну спрямованість наукової думки, вони можуть виступати в якості основи формування не тільки окремих дослідницьких програм, але і цілих наукових шкіл. Вони можуть бути визначені у якості базових метафор – фону або контексту для народження евристичних метафор [17, с. 36].

На думку І. Тімошенкова методологічна схема, запропонована А. Кламером і Т. Леонардом дозволяє визначити зміст і місце для зазначених вище понять і інших, пов'язаних з ними. Тоді «капітал як економічна категорія, яка визначається в традиціях класичної політекономії, є суспільні відносини. І в той же час він може бути визначений як конститутивна метафора, тобто як така цілісна концептуальна схема, яка дозволяє не тільки системно описати процеси виробництва і привласнення додаткової вартості, а й сформулювати загальну основу для багатьох дослідницьких програм і наукових шкіл». У якості евристичних метафор розглядається людський і соціальний капітал, «як евристичні метафори вони представляють собою образи-аналогії капіталу-економічної категорії / капіталу-конститутивної метафори. Це означає, що оригінал виступає для них як своєрідний еталон, що задає певну логіку теоретичних конструкцій і деякі формати представлених результатів. При цьому, в якості головних «еталонних» характеристик капіталу при конституванні метафор людського і соціального капіталів їх розробниками були сприйняті, перш за все, такі як його *самозростання* (ідея вартості, яка здатна творити вартість у великих, в порівнянні з її власною, масштабах) і *накопичення* (ідея капіталізації вартості як однієї з умов її самозростання)» [16, с. 38]. Вчений наводить жорстку позицію К. Маркса відносно існуючого різнобар'я метафор «в яких з якоїсь аналогії підводиться що завгодно під що завгодно» [19] і відносить усі терміни, окрім людського і соціального капіталів, до педагогічних метафор [16, с. 39].

Слід зазначити, що загально-теоретичним підходам до визначення категорії «капітал», що склалися в процесі її історичного розвитку присвячені численні роботи науковців. Т. Шульц відмічає, що «поступово утвердилася думка, згідно якої «капіталом виступає будь-який актив – фізичний або людський, що здатний генерувати потік майбутніх доходів» [20]. З огляду на сучасні дослідження, які стосуються понять, видів, форм капіталу Т. Глеба підсумовує, що «сьогодні загальноновизнаними, які визначають вихідні ресурсні можливості сучасного процесу відтворення, вважаються – вироблений, – природний і – людський капітали» [21].

В основу досліджень представників економічної думки покладається також ідея сукупного капіталу. Одним з перших поняття «сукупний капітал» застосовано американським економістом Дж. Кендрикком [22]. Поняття капіталу визначається дослідником як потенційна здатність протягом певного періоду часу створювати продукт і дохід, включаючи неринкові форми доходу. Сукупний капітал розподіляється на речовинний і неречовинний. Речовинний капітал має безпосередньо матеріальну, речову форму. Неречовинний капітал не має власної матеріальної форми, він втілюється в речовинному капіталі, підвищуючи його якість або продуктивність.

У працях українських вчених [23] наголошується на провідній ролі фактору капіталу в сучасній моделі розвитку будь-якого типу економічної системи, наводиться ґрунтовний аналіз форм і станів капіталу, оцінки складових частин сукупного капіталу. Досліджуються процеси формування інформаційно-мережевої економіки, її характеристики та закономірності розвитку. До принципово нових техніко-технологічних факторів, які значною мірою визначають кількісні та якісні параметри зростання й розвитку, віднесено появу нових комбінацій і напрямів взаємодії форм капіталу. «Дійсно, сьогодні в економічному розвитку все помітніший прояв нового, більш широкого розуміння капіталу, адекватного вимогам і суті інформаційно-технологічної революції (ІТР) ... в поняття «капітал» входить спосіб виробництва образів майбутнього, формуючи нову конфігурацію факторів розвитку ... капітал в умовах мережевої економіки слід розглядати як інтегрований ресурс економічної діяльності, котрий включається в процеси відтворення й накопичення, може приймати речовинні і неречовинні форми та у кінцевому підсумку перетворюється у сукупний капітал» [2, с. 356-357].

Дослідники визначають форми сукупного капіталу, базуючись на синтезі підходів до їх аналізу та відокремлюючи тільки ті компоненти, які розглядаються в існуючих нині теоріях економічного розвитку й зростання та які можливо кількісно оцінити. До «традиційних форм» сукупного капіталу – фізичного та людського, що впливають на економічне зростання в країні, додаються ще його неречовинні (нематеріальні) форми – соціальний, адміністративний, політичний та культурний капітал, які визначають сукупний капітал як фактор економічного розвитку. Стверджується, що в умовах мережевої економіки форми сукупного капіталу утворюють складну вертикально-горизонтальну структуру, в якій фізичний, людський і соціальний капітал входять у мережеву взаємодію, будучи рівнозначними за своїм впливом на економічний розвиток. У свою чергу культурний, політичний і адміністративний капітали вступають у відносини супідпорядкування з людським і соціальним капіталом [2, с. 356–384].

Вочевидь є потреба нам визначитись із поняттям «інституціональний капітал», яке все частіше останнім часом зустрічається у західній літературі (R. K. F. Bresser, J. Platje). З точки зору науковців,

які базують свої дослідження на ресурсному підході і розглядають деякі «специфічні інститути», що регулюють економічні взаємодії, як форму капіталу, а саме як «інституціональний капітал». Такий підхід, на думку його розробників, є ефективним для досліджень, пов'язаних із інституціональною економікою, теоріями зростання і організації тощо, чим і визначається потреба проведення емпіричних досліджень цього «економічного ресурсу». Проте, як відмічає П. Бенедик, поняття інституціонального капіталу, яке нещодавно виникло, відрізняється крайньою невиписаністю і є розпливчатию [24].

Автори монографії «Власність в системі соціально-економічних відносин» під редакцією В. Жукова аналізують «появу феномена інституціонального капіталу» і наголошують на необхідності «уточнення як такої теорії капіталу», оскільки стає необхідним визначити роль і місце «інститутів» (під інститутами розуміються норми і правила) в рамках вже існуючих уявлень про «цінність, яка забезпечує потік доходів». Обґрунтовується «об'єктивна необхідність» дослідження інституціонального капіталу у системі інших капіталів (людський, соціальний, грошовий, матеріально-речовинний) та дослідження капіталу як системи, де «інституціональний капітал являє собою деяку його частину, органічно «вплетену» в загальний механізм руху капітальних цінностей». Виокремлюються системи інституціонального капіталу особистості, соціальних груп, колективів і нації «сфери відносин привласнення (відчуження) приватних благ», з наголосом на те, що «загальнонаціональний інституціональний капітал» та інституціональний капітал зазначеної сфери співвідносяться як «спільне» і «особливе» [25, с. 267].

Як об'єкт аналізу зовнішнього середовища соціально-економічних систем досліджує інституціональний капітал С. Архієреєв. Вчений привертає увагу до проблеми недостатньої чіткості у визначенні категорій людського і соціального капіталу. Наводяться приклади включення науковцями соціального капіталу до складу людського капіталу, при тому, що останній вбирає в себе усі види нематеріального капіталу взагалі, таким чином ототожнюючи ці дві категорії; деякі дослідники критично ставляться до концепції соціального капіталу і вважають, що «це взагалі не концепція, а практика». На думку С. Архієреєва, інституціональний капітал – це соціальний людський капітал [26]. Дослідника цікавлять «нові види капіталу» у зв'язку із проведенням трансакцій, звідси, крім матеріального та природного розглядаються – людський, соціальний, інституціональний і інтелектуальний капітал [27, с. 140–156].

Наразі формується новий тип суспільства, яке визначається вченими по-різному – «нове індустріальне», «постіндустріальне», «інформаційне», але для усіх є зрозумілим, що на цьому відрізку історичного розвитку починають більш чітко проявлятися приховані досі інформаційні характеристики, і де основними виробничими ресурсами стають інтелект і знання. Тому людський капітал, як їх носій,

є, головним інтенсивним продуктивним фактором економічного розвитку, розвитку суспільства та, як «комбінована соціально-економічна категорія» ставить питання про необхідність врахування «соціальної ефективності відтворення капіталу». Еволюція системи капіталу супроводжується наростаючою тенденцією соціалізації капіталу, тому потреба врахування соціальної ефективності відтворення капіталу набуває пріоритетного значення. «Суспільне середовище, що забезпечує економічну ефективність, відповідно має бути трансформоване в таке суспільне середовище, яке забезпечує перехід від економічної ефективності до соціальної ефективності відтворення капіталу» [3].

Т. Глеба досліджує еволюцію системи капіталу у зв'язку із процесом формування постіндустріальної економіки. Сучасний процес відтворення капіталу розглядається на тлі синергетичної взаємодії та узгодження інтересів виробничо-технологічної, природної, організаційної та соціальної сфер суспільного життя, як запоруки формування єдиної ефективної системи функціонування національного капіталу. До складу цієї системи автор відносить природний, виробничо-технологічний, інституціональний і соціальний капітал, кожен з яких у свою чергу «розпадається» на виробничий (пасивна, нетворча частина капіталу, що складається із матеріальних і нематеріальних активів) і людський (творча частина капіталу). Сформовану систему форм і методів організації, управління і взаємодії капіталів у суспільстві, яка існує на даний момент, Т. Глеба визначає як організаційний, інституціональний потенціал нації. Соціальна сфера, на думку дослідниці, формує людський потенціал нації.

Зазначимо, що відповідно до запропонованих нами підходів до визначення системи власності, розробленої її структури, схеми та інструментів її управління як спільно-роздільною ресурсною системою [15], людський потенціал нації, на нашу думку, має витоки у надрах субстанціональної сутності власності, що є основою утворення системи власності. Тобто людський потенціал формується також і на базовому суспільному рівні – економічному. Т. Глеба привертає увагу до системи інститутів (у розумінні їх як правил – формальних і неформальних) відносно їх властивості сприяти ефективному формуванню, накопиченню, відтворенню та використанню усіх видів капіталу, при тому зауважує, що дослідження інститутів-правил наразі «знаходиться в стадії концептуальної розробки і реалізується одночасно з теоретичної та практичної сторін» [21]. Вона включає інституціональний капітал до системи капіталу, розуміючи його як капітал, що інвестується в організацію і управління взаємодією капіталів у визначених сферах суспільного життя, та вказує на виконання ним «функції управління усіма видами капіталу на усіх його рівнях» [3]. Одночасно автором визнається, що «різноманіття проявів і функцій інституціонального капіталу, міждисциплінарне походження поняття ускладнюють пошук адекватного його визначення і, як наслідок, методів

вимірювання і підходів до оцінки віддачі на цей вид капіталу». Наголошується на необхідності вдосконалення теорії інституціонального капіталу, пропонується «усунути існуючі протиріччя в трактуваннях, встановити систему інститутів, які організують взаємодію капіталів, і на основі аналізу найбільш ефективних інституційних сфер у світовій практиці визначити відсутні ланки в організаційному механізмі не тільки для окремих країн, а й на рівні світового господарства» [21].

Майже у відповідь на цей запит ми пропонуємо концепцію «Система власності як спільно-роздільна ресурсна система» та власний підхід до розуміння інститутів й інституціональної системи, структуру інститутів й інституціональних механізмів, які базуються на діалектичному методі інституціональної політекономії, динамічному та системному підходах [15].

Системна парадигма, сформована завдяки використанню принципів динамізму й інституціоналізму, досліджує закономірності, процес і механізми формування, функціонування, розвитку та трансформації тих соціальних інститутів, які забезпечують сталість, стабільність, ефективність і динамічну рівновагу в соціальних зв'язках суб'єктів господарювання, економічної системи, мету системи загалом. Перевагою системного підходу в дослідженнях сучасних надскладних соціальних систем є його спрямованість на пізнання не окремих складових (змінних) певної системи як незалежних елементів, а на усвідомлення цих змінних взаємозалежними, тобто на виявлення сутності, характеру, форм взаємозв'язків між елементами як органічними, невіддільними частками цілого, що дає змогу визначити ті стани і форми взаємозв'язків у системі, врахування та використання яких забезпечує значний синергетичний ефект функціонування цих часток як складових єдиного цілого [28].

За визначенням нами системно-категоріальним принципом розуміння поняття «інститут» [15, с. 103–105] інститут капіталу утворює соціально-економічна категорія «капітал». У своїх подальших міркуваннях ми також спираємось на поняття капіталу з конкретизацією «конститууючих» його властивостей, викладених у праці В. Радаєва [13] та позицію І. Тімошенкова [16], стосовно наявності головних «еталонних» характеристик капіталу при конституюванні людського і соціального капіталів. Виходячи з логіки наших досліджень до складу інституту капіталу як системи слід віднести економічний (матеріально-речовий і грошовий), людський і соціальний капітал. До складу інших елементів системи капіталу входять ті ж самі, по аналогії з інститутом власності, – об'єкти та суб'єкти соціально-економічних відносин відповідно до сутності наукової категорії, форми прояву цих відносин та інституціональний механізм їх реалізації у суспільстві.

Тільки у складі економічного, соціального і людського капіталу, які взаємодіють і конвертуються один в інший, ця система забезпечує існування і життєдіяльність суспільства. Від якості цих

складових і їх здатності бути збалансовано продуктивними залежить рівень розвитку окремої суспільно-економічної системи. Системи інститутів капіталу і власності формуються взаємопов'язаними категоріями «капітал» і «власність», мають однакову структуру, як і інші інститути, які формують інституціональну структуру суспільства, відповідно до розробленого нами підходу до розуміння інституту. Виходячи з того, що відносини власності є генетичним рівнем суспільства, які пронизують усі інші сфери людського буття і є системоутворюючими, то можна припустити, що система інституту власності «інкорпорує» в собі інші базові інститути і реалізується це через дію її інституціональних механізмів.

Щодо інших, пропонованих дослідниками неречовинних та нових «форм» і «видів» капіталу значимо, що всі вони входять у склад та підпорядкування окремої з визначених форм капіталу (економічний, соціальний, людський) та, за нашим підходом, можуть мати відношення до складових та процесів функціонування інституціональних механізмів. У такій думці ми ще більше стверджуємося, коли розглядаємо пропоновану дослідниками дворівневу структуру форм сукупного капіталу [2, с. 358–384], «у якій фізичний, людський і соціальний капітал вступають у мережеву взаємодію та є рівнозначними за своїм впливом на економічний розвиток. У свою чергу, культурний капітал, підпорядковуючись людському, утворює з ним ієрархічну структуру, а політичний і адміністративний, будучи частинами соціального капіталу, зв'язані між собою» [2, с. 384].

Стосовно існування самого поняття «інституціональний капітал» є заперечення. Навіть, якщо вважати інститутами «правила гри», то виникає логічне питання щодо їх можливостей до самозростання і накопичення, як головних «еталонних» характеристик капіталу. Варто згадати, що на початку появи людини в її общинному житті «нормою» та «правилами» було з'єсти один одного, а сьогодні мова йде про правила демократичного розвитку суспільства.

Наразі без самозростання та накопичення людського і соціального капіталу стає неможливим подальший розвиток сучасних суспільно-економічних систем. Створені у суспільстві правила економічної та суспільної поведінки (формальні і неформальні) у складі інституціональних механізмів відповідних інститутів (як систем, сформованих за категоріальним принципом [15]) безпосередньо впливають на всі визначені форми (види) капіталу. І вплив цей може бути різний, відповідно до складу «конструкторів» або «проектувальників» інституціональних механізмів та їх мети.

Одне з перших місць у низці основних криз сучасності посідає криза довіри до «глобального топ-менеджменту» через те, що глобальні міжнародні організації (МВФ, Світовий банк та ін.), проводячи політику «Вашингтонського консенсусу», діяли в інтересах високорозвинених країн, але не на користь більш уразливих країн світу. Щодо можливості за-

стосування в Україні відомих формул глобалізації – Вашингтонський і пост-Вашингтонський консенсуси [15, с. 232–235] та проведення відповідних реформ необхідно було розмірковувати не тільки у галузі економіки та «розриватись» між прихильністю до ідеї примату реального капіталу або пріоритету фінансового капіталу, а розглядати систему капіталу у повному складі її елементів і взаємозв'язків між ними та «пиклуватись» над її відтворенням як цілісності.

Погляд на капітал як цілісну систему на початковому етапі становлення соціально-економічної системи новоствореної української держави може не пришвидшити би трансформаційні процеси, але й не зруйнував би так швидко національну економіку, роздірвши її капітал на дві частини, одна з яких напівзруйнована та розбалансована (реальний капітал) втекла у тінь в межах країни, а інша (фінансовий капітал) – потягнулась до світового фінансового капіталу, збагачуючи країни так званого «центру». Визначається, що «результатом» впровадження розроблених формул глобалізації в Україні стала «проблема балансової ув'язки ефективності фінансового капіталу і продуктивного капіталу», тому що «в методологічне обґрунтування не введена необхідна функціональна передумова – формування продуктивного капіталу як цілісності» [29, с. 69]. На нашу думку, такою передумовою у методологічному обґрунтуванні формул глобалізації для України має бути формування системи капіталу як цілісності, до складу якої, окрім економічного капіталу, входить людський і соціальний капітал, який майже відсутній в українському суспільстві.

До нагальних проблем українського суспільства слід віднести низький рівень соціального і людського капіталу. Поточна структура стимулів підштовхує багатьох суб'єктів господарювання до короткочасної, індивідуалістичної стратегії і дестимулює зусилля, спрямовані на довгострокові інвестиції в побудову організаційної структури, необхідної для здійснення колективних дій. При такій системі антистимулів та відсутності надійних інноваційних механізмів управління економічним розвитком виникає ситуація, коли збиток завдається всім учасникам – у вигляді підвищених виробничих і транзакційних витрат. Актуальності набуває дослідження теоретичних та науково-практичних аспектів соціального капіталу, його інструментальних механізмів для виявлення можливостей їх застосування в процесі глобальних трансформацій українського суспільства і реформування національної економіки через забезпечення конструктивної взаємодії інструментальних механізмів соціального капіталу і конвергентних інституціональних механізмів системи власності [30; 31].

Гармонійний суспільний розвиток ми пов'язуємо із дотриманням правила золоті пропорції, що закладається фундаментальною структурою системи капіталу, схематично наведеною нами на рисунку. Таке уявлення зв'язків у системі капіталу та її структур базується на методології інституціональ-

ної політекономії [32]. «Фундаментальна та актуальна структури складаються з одних і тих же елементів і відрізняються тим, що один з елементів актуалізується і набуває основного значення. В процесі історичного розвитку елементи актуалізуються в порядку зростаючої складності і, реалізувавши себе, переходять в основу. Якщо в механізмі реалізації актуальної структури виникають збої, то від-

бувається повернення до фундаментальної структури. ... зняття – це вирішення протиріччя шляхом відходу його в основу. Коли такого зняття не відбувається, виникають деструктивні процеси» [32, с. 118–119]. Зазначимо, що саме такі деструктивні процеси наразі й відбуваються в системі капіталу нашої країни.

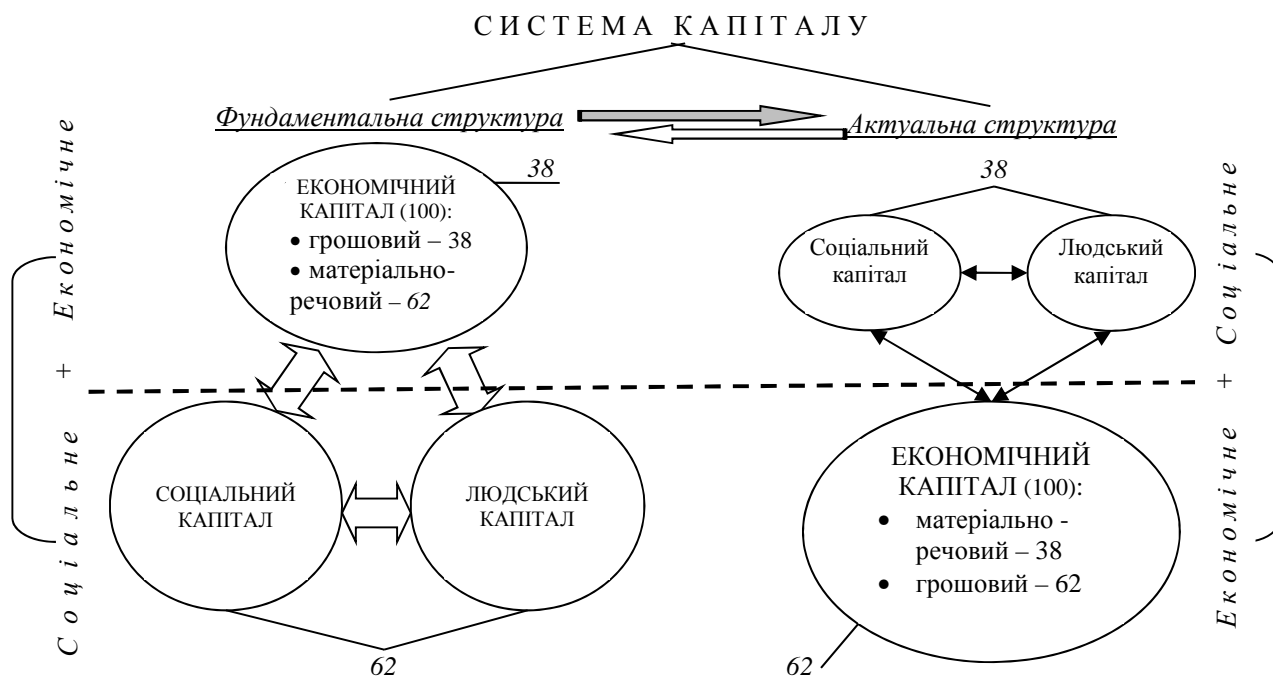

Рисунок. Фундаментальна та актуальна структура системи капіталу (архітектоніка системи капіталу)

Джерело: розроблено автором.

Фундаментальною структурою суспільного розвитку передбачається підпорядкованість економічного зростання інтересам людини. Звідси, соціальний і людський капітал у сукупності, за умови ідеальної пропорційності, мають співвідноситись з економічним, як в «золотому перетині», вираженому значенням 1,61803398875 або, як часто використовують для практичних цілей, це наближені значення 0,62 та 0,38. Як зображено на рисунку, актуальна структура сучасної кризової динаміки системи капіталу демонструє те, що соціально-економічна система наразі є підпорядкованою фінансово-економічним цілям. «Для подолання фінансово-економічних диспропорцій знижуються доходи населення, погіршуються умови життєдіяльності людей. Економічне і соціальне вступило у відкритий конфлікт» [32, с. 119].

Ми визначили схематично причини деструктивних процесів, які полягають у відхиленні актуальної структури капіталу від фундаментальної та значних її диспропорціях. Це пояснюється відсутністю управління системою капіталу та ігноруванням «законів архітектоніки» [33]. Наразі невідкладним є вирішення проблеми зняття й повернення до

фундаментальної структури капіталу. Отже, необхідно наповнити обсяги соціального і людського капіталу та довести їх до рівня «золотої» пропорції. Відповідно до цього правила в структурі економічного капіталу його матеріально-речова і грошова форми повинні співвідноситись в тому ж співвідношенні, як 0,62 і 0,38 відповідно. Таким чином, актуалізується завдання управління системою капіталу з метою повернення її актуальної структури до фундаментальної, як умови справедливого соціально-економічного розвитку.

Згідно визначення А. Гриценка, «справедливим соціально-економічним розвитком є такий, що забезпечує рівноважний (збалансований), а тому і сталий розвиток усіх складових. Йдеться про таке економічне зростання, яке покращує якість ВВП і структуру економіки, супроводжується поліпшенням умов життєдіяльності людей і розвитком людських здібностей» [32, с. 446–447]. Вчений доводить, що справедливість «досягається за допомогою динамічної рівноваги (збалансованості) і стійкості» [32, с. 447].

Отже, розглянута нами фундаментальна структура системи капіталу ґрунтується на принципах

справедливості, а співвідношення соціального й економічного в пропорції, відповідно 61,8 і 38,2%, забезпечує стабільність цілого в його диференціації та динаміці. Для повернення структури системи капіталу до фундаментальної необхідно проводити цілеспрямовану державну політику (грошово-кредитну, бюджетну, промислову, структурну, фінансову), спрямовану на подолання дисбалансів і наближення до рівноважних пропорцій. Але, виходячи з того, що «відхилення від наявних середніх значень в корективи не повинно перевищувати 15% в кожному циклі корекції. Інакше сам рух до стабільного стану буде породжувати нестабільність» [32, с. 449], то наприклад, витрати бюджету на соціальну сферу в кожному циклі корекції необхідно підвищувати на 15% до відновлення необхідної пропорції. Таким чином, інституціональний механізм системи капіталу має бути налаштований на дотримання законів архітектоники та законів суспільного розвитку.

Як зазначається в праці засновника Української школи глобалістики О. Білоруса, «доведено, що в умовах антропогенно переважаної Землі, без системи наукового ноосферного глобального управління та нової духовної і моральної організації людства, базованої на солідаризмі, виживання та розвиток цивілізації стають неможливими... Уникнення цієї катастрофи – основна проблема людства в ХХІ столітті. Її неможливо вирішити без створення відповідної наукової бази. Традиційна економічна наука виявилась нездатною вирішити ці грандіозні проблеми, а практика стала перманентно кризовою... Тільки комплексний синтетичний підхід може допомогти виконати це наукове й практичне надзавдання...» [1, с. 103], «нова земна ноосферна цивілізація – безальтернативний імператив, головна проблема майбутнього. Та перехід до неї можливий лише через глобально організований і керований стійкий розвиток, через глобальний солідаризм...» [1, с. 105]. Розмірковуючи над проблемою «як організувати управління світовим розвитком? На ці питання поки ще не існує відповіді» дослідник визначає як надзавдання для науки – «пошук шляхів виходу з цієї глобальної кризи» й «тільки комплексний синтетичний підхід може допомогти виконати це наукове й практичне надзавдання» [1, с. 107].

У світі людей зараз іде процес становлення «глобальної соціоісторичної надсистеми» [29, с. 46]. Ми пропонуємо сконцентрувати увагу на хребті цього організму – світовій системі власності, що вбирає в себе всі сфери суспільного життя, тому що вони всі пронизані відносинами власності. Глобальна система власності повинна бути спільно-роздільною ресурсною системою для усіх соціорів світу та підпорядкована всьому людству шляхом впровадження в дію об'єктивних інституціональних механізмів її розумного використання. За цих умов стає можливим вирішення глобальних проблем, попередження глобальних катастроф та забезпечений подальший розвиток людства.

Процеси перебудови інституційних основ сучасних економік та їх трансформацію необхідно

розглядати у зв'язку із процесами глобалізації, вивчаючи взаємозв'язки між країнами у загальній глобальній мережі, що має забезпечити формування єдиної відтворювальної системи капіталу на рівні світового господарства, визначаючи, тим самим, подальші напрямки суспільного розвитку, загальні принципи його управління і регулювання. Гармонійний суспільний розвиток, за умови ідеальної пропорційності, пов'язується із дотриманням правила золотого перетину, яке закладається в основу фундаментальної структури системи капіталу. Інституціональні механізми СВ-СРПС повинні стати основою реалізації стратегій збалансованого соціально-економічного розвитку. Впровадження цих механізмів на національному, регіональному і глобальному рівнях здатні відтворювати фундаментальну структуру системи капіталу окремої країни, регіону й усього світу.

Розбудова СВ-СРПС в межах національного господарства відповідає потребі у формуванні та впровадженні у реальне життя базових структур, які закладають основу фундаменту конвергентної економіки – інструментальних механізмів соціального капіталу та якісно нових механізмів саморегулювання.

СВ-СРПС з її конвергентними інституціональними механізмами доцільно трактувати як нову форму соціальної організації на національному, регіональному і глобальному рівнях. На цій основі може бути сформована і нова ідеологія світового розвитку, яка відповідає принципам свободи і справедливості, відкриває шляхи для рівності можливостей і створення умов для економічного розвитку і добробуту людей, збереження природи і розумного використання її ресурсів, зможе сприяти вирішенню глобальних проблем людства і протистояти глобальним загрозам. Концепція «СВ-СРПС» і її подальша розробка та впровадження можуть бути корисними у вирішенні протиріч і внутрішніх конфліктів економічної системи постіндустріального глобалізму і переходу до системи всесвітнього демократичного солідаризму націй-держав, країн і народів; сприяють досягненню мети та вирішенню проблем і завдань Планетарного проєкту.

Література

1. Білорус О. Г. Економічна глобалістика. Світ-система глобалізму: монографія. Київ: Університет «Україна», 2016. 536 с.
2. Иерархия и сети в институциональной архитектонике экономических систем: монография / Артемова Т. И., Гриценко А. А., Кричевская Т. А. и др.; под ред. чл.-корр. НАН Украины А. А. Гриценко; НАН Украины, Ин-т экон. и прогнозир. Киев, 2013. 580 с.
3. Глеба Т. И. Эволюция системы функционирования капитала как основа перехода на постиндустриальную стадию развития. *Економічний вісник університету*. 2013. Вип. 20 (1). С. 103–105. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2013_20\(1\)_22](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2013_20(1)_22).
4. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Москва: Соцэкгиз, 1962. 654 с.
5. Риккардо Д. Соч. Т. 1. Москва: Политиздат, 1941. 350 с.

6. **Милль Дж. С.** Основы политической экономии. Москва, 1980. Т. 1. С. 148. 7. **Маркс К.** Капитал. Т. 1. Маркс К. Энгельс Ф. Твори. Т. 23. С. 157–187. 8. **Основы** экономической теории: политэкономический аспект: учебник; отв. ред. Г. Н. Климов. 3-е изд., перераб. и доп. Київ : Знання-Прес, 2001. 646 с. 9. **Капелюшников Р. И.** Экономический подход Гэри Беккера к человеческому поведению. URL: <http://www.libertarium.ru/68397>. 10. **Dumazedier J.** Sociologie empirique du loisir. Critique et contracritique de la civilisation du loisir. Paris : Stock, 1974. 264 p. 11. **Feldman T. R., Susan Assaf.** Social Capital: Conceptual Frameworks and Empirical Evidence an Annotated Bibliography. The World Bank Social Development Family Environmentally and Socially Sustainable Development Network: Working Papers. 1999. January. Working Paper № 5. Available. URL: <http://www.worldbank.org/poverty/scapital/wkrppr/index.htm/>. 12. **Коулман Дж.** Капитал социальный и человеческий. *Общественные науки и современность*. 2001. №3. С. 121–139. 13. **Радаев В. В.** Понятие капитала, формы капиталов и их конвертация. *Общественные науки и современность (ОНС)*. 2003. № 2. С. 5–17. 14. **Бурдые П.** Формы капитала (перевод М. С. Добряковой). *Экономическая социология: электронный журнал*. www.ecsoc.msses.ru. 2002. № 5. Т. 3. С. 60–74. 15. **Міночкіна О. М.** Трансформація інституту власності як основа реформування національної економіки: монографія. Київ : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2017. 486 с. 16. **Тимошенко И. В.** Человек, институты и рынки в системе образования: моногр. Харьков: Изд-во НУА, 2010. 468 с. 17. **Klamer A.** Economics is a Conversation, or Even Better, a Bunch of Conversations. *History of Economic Society Annual Meeting*. Washington, DC, USA, July № 4-7, 2003. The History of Economics Society. Duke University. Washington, DC, 2003. 18. **Klamer A., Thomas C. Leonard.** So What's an Economic Metaphor? *Natural Images in Economic Thought. Markets Read in Tooth and Claw* / ed. by Philip Mirowski. New York : Cambridge University Press, 1994. P. 24–52. 19. **Маркс К.** Критика политической экономии: черновой набросок 1857-1858 гг. Маркс К. Энгельс Ф. Соч. 2-е. Москва : Политиздат, 1968. Т. 46. Ч. 1. С. 5–476. 20. **Schultz T.W.** Human capital : Policy Issues and Research Opportunities. *Human Resources*. Fifteen Anniversary Colloquium: In 2 v. N. Y. 1975. P. 5. 21. **Глеба Т. И.** Институциональный капитал в системе воспроизводства капитала республики Беларусь. URL: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/114060/1/Глеба%20%20институциональный.pdf>. 22. **Kendrick J. W.** The Formation and Stocks of Total Capital. New York : NBER. 1976. 250 p. 23. **Моделі** ендогенного зростання економіки України. К., 2007. С. 99-146. 24. **Benedique P.** Institutional Capital: Reclaiming Institutions as a Form of Capital. *SSRN (Social Science Research Network)*. 2009. Aug. Available. URL: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1195306. 25. **Собственность** в системе социально-экономических отношений: Теоретико-методологические и институциональные аспекты: монография / под ред. чл.- корр. РАН В.И. Жукова. Москва: Рос. Гос. Соц. ун-т, 2005. 408 с. 26. **Архиереев С. И.** Трансакционные издержки и неравенство в условиях рыночной трансформации : монография. Харків : Бизнес Информ, 2000. 288 с. 27. **Архиереев С. И.** Институциональный капитал как объект анализа внешней

среды социально-экономических систем. URL: <https://www.kpi.kharkov.ua/archive/Conferences/Оптимум/2014/>. 28. **Зайцев Ю. К., Москаленко О. М.** Сучасна політична економія як теоретична основа економічного розвитку суспільства: у 2 кн. Кн. I. Філософсько-методологічні засади архітекτονіки предмета сучасної політичної економії: монографія. Київ : КНЕУ, 2018. 397 с. 29. **Зінченко В. В.** Глобалізація і глобалістика. Львів : Новий Світ-2000, 2014. 420 с. 30. **Міночкіна О. М.** Механізми формування соціального капіталу в системі власності. *Економічний вісник Донбасу*. 2016. №3 (45). С. 58–73. 31. **Міночкіна О.** Formation of social capital of the nation. *Економічний вісник Донбасу*. 2016. №4 (46). С. 15–20. 32. **Гриценко А.** Институциональная политическая экономия: предмет, методология, содержание. LAP LAMBERT Academic Publishing, 2014. 505 с. 33. **Институциональная** архитекτονика и динамика экономических преобразований / под ред. А. А. Гриценко. Харьков : Форт, 2008. 928 с. 34. **Безгодов А.** Планетарный проект. От устойчивого развития к управляемой гармонии : монография. СПб.: Питер, 2016. 272 с.

References

1. Bilorus O. H. (2016). Ekonomichna hlobalistyka. Svit-systema hlobalizmu [Economic globalism. The world-system of globalism]. Kyiv, Universytet «Ukraina». 536 p. [in Ukrainian].
2. Artemova T. I., Gritsenko A. A., Krichevskaya T. A. et al. (2013). Iyerarkhiya i seti v institutsional'noy arkhitektonike ekonomicheskikh sistem [Hierarchy and networks in the institutional architectonics of economic systems]. Kyiv, Institute of Economics and forecasts of NAS of Ukraine. 580 p. [in Russian].
3. Gleba T. I. (2013). Evolyutsiya sistemy funktsionirovaniya kapitala kak osnova perekhoda na postindustrial'nyuyu stadiyu razvitiya [Evolution of the capital functioning system as the basis for the transition to the post-industrial stage of development]. *Ekonomichnyi visnyk universytetu – Economic Bulletin of the University*, Issue. 20 (1), pp. 103–105 [in Russian].
4. Smith A. (1962). Research on the nature and causes of the wealth of peoples. Moscow, Sotsekiz. 654 p. [in Russian].
5. Riccardo D. (1941). Composition. Vol. 1. Moscow, Politizdat. 350 p. [in Russian].
6. Mill J.S. (1980). Fundamentals of Political Economy. Moscow, Vol. 1, P. 148. [in Russian].
7. Marx K. Capital. Vol. I. / Marx K. Engels F. Works. Vol. 23, pp. 157–187.
8. Klimko G. N. (Ed.). (2001). Osnovy ekonomicheskoy teorii: politekonomicheskiy aspekt [Fundamentals of economic theory: political economic aspect]. 3rd ed., Rev. and add. Kyiv, Znannia-Pris [in Russian].
9. Kapelyushnikov R. I. Ekonomicheskii podkhod Geri Bekkera k chelovecheskomu povedeniyu [Gary Becker's economic approach to human behavior]. (n.d.). Retrieved from <http://www.libertarium.ru/68397> [in Russian].
10. Dumazedier J. (1974). Sociologie empirique du loisir. Critique et contracritique de la civilisation du loisir. Paris, Stock. 264 p.
11. Feldman T. R., Susan Assaf. (1999). Social Capital: Conceptual Frameworks and Empirical Evidence an

Annotated Bibliography. The World Bank Social Development Family Environmentally and Socially Sustainable Development Network: Working Papers, January, 5. Retrieved from <http://www.worldbank.org/poverty/scapital/wkrppr/index.htm/>.

12. Coleman J. (2001). Social and Human Capital. *Social sciences and modernity*, 3, pp. 121-139 [in Russian].

13. Radaev V. V. (2003). The concept of capital, forms of capital and their conversion. *Social Sciences and Modernity*, 2, pp. 5-17 [in Russian].

14. Bourdieu P. (2002). Forms of Capital. Trans. by M. S. Dobryakova) *Economic Sociology: Electronic Journal*, 5. Vol. 3, pp. 60-74 [in Russian].

15. Minochkina O. M. (2017). Transformatsiia instytutu vlasnosti yak osnova reformuvannya natsionalnoi ekonomiky [Transformation of the institute of property as a basis for reforming the national economy]. Kyiv, ArtEk Publishing House LLC [in Ukrainian].

16. Timoshenkov I. V. (2010). Chelovek, instituty i rynki v sisteme obrazovaniya [Man, institutes and markets in the education system]. Kharkiv, Publishing house of PUA [in Russian].

17. Klamer A. (2003). Economics is a Conversation, or Even Better, a Bunch of Conversations. *History of Economic Society Annual Meeting*. Washington, DC, USA, July, 4-7.

18. Klamer A., Thomas C. Leonard. (1994). So What's an Economic Metaphor? *Natural Images in Economic Thought. Markets Read in Tooth and Claw*, pp. 24-52.

19. Marx K. (1968). Critique of Political Economy: A Rough Sketch, 1857-1858. Moscow: Politizdat. Vol. 46, Ch. 1, pp. 5-476 [in Russian].

20. Schultz T.W. (1975). Human capital: Policy Issues and Research Opportunities. *Human Resources. Fifteen Anniversary Colloquium: In 2 v. N. Y. P. 5*.

21. Gleba T. I. Institutsonal'nyy kapital v sisteme vosproizvodstva kapitala respubliki Belarus' [Institutional capital in the system of capital reproduction of the Republic of Belarus]. (n.d.). Retrieved from <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/114060/1/Глеба%20институциональный.pdf> [in Russian].

22. Kendrick J. W. (1976). The Formation and Stocks of Total Capital. New York, NBER. 250 p.

23. Modeli endogennoho zrostannia ekonomiky Ukrainy [Models of endogenous growth of Ukraine's economy]. (2007). Kyiv. Pp. 99-146 [in Ukrainian].

24. Benedique P. (2009). Institutional Capital: Reclaiming Institutions as a Form of Capital. *SSRN (Social Science Research Network)*. Retrieved from http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1195306.

25. Zhukov V. I. (Ed.). (2005). Property in the system of socio-economic relations: Theoretical, methodological and institutional aspects. Moscow, Ros. State Social un-t. 408 p. [in Russian].

26. Arkhiyereyev S. I. (2000). Transaktsionnyye izderzhki i neravenstvo v usloviyakh rynochnoy transformatsii [Transaction costs and inequality in the conditions of market transformation]. Kharkiv, Business Inform. 288 p. [in Russian].

27. Arkhiyereyev S. I. Institutsonal'nyy kapital kak ob"yekt analiza vneshney sredy sotsial'no-ekonomicheskikh sistem [Institutional capital as an object of analysis of the external environment of socio-economic

systems]. (n.d.). Retrieved from <https://www.kpi.kharkov.ua/archive/Conferences/Оптимум/2014/> [in Russian].

28. Zaitsev Yu. K., Moskalenko O. M. (2018). Suchasna politychna ekonomiiia yak teoretychna osnova ekonomichnoho rozvytku suspilstva u 2 kn. Kn. I. Filosofsko-metodolohichni zasady arkhitektoniky predmeta suchasnoi politychnoi ekonomii [Modern political economy as a theoretical basis of economic development of society: in 2 books. Book I. Philosophical and methodological principles of architecture of the subject of modern political economy]. Kyiv, KNEU [in Ukrainian].

29. Zinchenko V. V. (2014). Hlobalizatsiia i hlobalistyka [Globalization and globalism]. Lviv, Novyi Svit-2000. 420 p. [in Ukrainian].

30. Minochkina O. M. (2016). Mekhanizmy formuvannya sotsialnoho kapitalu v systemi vlasnosti [The mechanisms of formation of social capital in the system of ownership]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 3 (45), pp. 58-73 [in Ukrainian].

31. Minochkina O. (2016). Formation of social capital of the nation. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 4 (46), pp. 15-20.

32. Gritsenko A. (2014). Institutional Political Economy: Subject, Methodology, Content. LAP LAMBERT Academic Publishing. 505 p. [in Russian].

33. Gritsenko A. A. (Ed.). (2008). Institutional architectonics and dynamics of economic transformation. Kharkiv, Fort. 928 p. [in Russian].

34. Bezgodov A. (2016). Planetary project. From sustainable development to managed harmony. SPb., Piter [in Russian].

Міночкіна О. М. Методологічні засади створення цілісної системи відтворення капіталу

У пропонованій праці обґрунтовано проблему організації ефективного використання ресурсів і керованості усієї системи відтворення, яка пов'язана зі створенням цілісної системи відтворення капіталу, удосконаленням інституціонального механізму формування єдиного процесу функціонування капіталу. Базуючись на сучасних дослідженнях капіталу з'ясується склад системи капіталу. Таке уявлення зв'язків у системі капіталу та її структур базується на методології інституціональної політекономії. Причини деструктивних процесів у соціально-економічній системі полягають у відхиленні актуальної структури капіталу від фундаментальної та значних її диспропорціях. Це пояснюється відсутністю управління системою капіталу та ігноруванням законів архітектоники. Обґрунтовується точка зору щодо включення до системи капіталу інституціонального капіталу, наводиться власна позиція стосовно поняття «інституціональний капітал».

Створення цілісної системи відтворення капіталу пов'язується з функціонуванням системи інституту власності та інституціональними механізмами її управління, відповідно до розробленої автором концепції «Система власності як спільно-роздільна ресурсна система» (СВ-СРПС). Гармонійний суспільний розвиток, за умови ідеальної пропорційності, пов'язується із дотриманням правила золотого перетину, яке закладається в основу фундаментальної структури системи капіталу. Інституціональні механізми СВ-СРПС повинні стати основою реалізації стратегій збалансованого соціально-економічного розвитку. Впровадження цих

механізмів на національному, регіональному і глобальному рівнях здатні відтворювати фундаментальну структуру системи капіталу окремої країни, регіону і усього світу. Для повернення структури системи капіталу до фундаментальної необхідно проводити цілеспрямовану державну політику (грошово-кредитну, бюджетну, промислово, структурну, фінансову), спрямовану на подолання дисбалансів і наближення до рівноважних пропорцій.

Ключові слова: методологічні підходи, концепція, система капіталу, система власності, інститут, спільно-роздільна ресурсна система, конвергентний інституціональний механізм, управління, глобалізація, ноосферна економіка.

Minochkina O. Methodological Principles of Creating an Integrated System Capital Reproduction

In the proposed paper substantiates the problem of organizing the efficient use of resources and controllability of the entire reproduction system, which is associated with the creation of a holistic system of capital reproduction, improving the institutional mechanism for forming a single process of capital functioning. Based on modern capital research, the composition of the capital system is determined. This representation of connections in the capital system and its structures is based on the methodology of institutional political economy. The causes of destructive processes in the socio-economic system are the deviation of the current capital structure from the fundamental one and its significant disproportions. This is due to the lack of management of the capital system and ignoring the laws of architectonics. The point of view on the inclusion of institutional capital in the capital system is substantiated, and author's own position on the concept of «institutional capital» is given.

The creation of a holistic system of capital reproduction is associated with the functioning of the property system and institutional mechanisms of its management, in accordance with the concept developed by the author «Property system as a jointly separate resource system» (PS-JSRS). Harmonious social development, subject to ideal proportionality, is associated with compliance with the rule of the golden ratio, which is laid in the basis of the fundamental structure of the capital system. The institutional mechanisms of the PS-JSRS can become the basis for the implementation of strategies for balanced socio-economic development. The introduction of these mechanisms at the national, regional and global levels is able to reproduce the fundamental structure of the capital system of a separate country, region and the whole world. To return the structure of the capital system to the fundamental one, it is necessary to pursue a purposeful state policy (monetary, budgetary, industrial, structural, financial) aimed at overcoming imbalances and approaching equilibrium proportions.

Keywords: methodological approaches, concept, capital system, property system, jointly separate resource

system, institute, convergent institutional mechanism, management, globalization, noospheric economy.

Миночкина О. Н. Методологические основы создания целостной системы воспроизводства капитала

В предлагаемой работе обоснована проблема организации эффективного использования ресурсов и управляемости всей системы воспроизводства, которая связана с созданием целостной системы воспроизводства капитала, совершенствованием институционального механизма формирования единого процесса функционирования капитала. Основываясь на современных исследованиях капитала, определены составляющие системы капитала. Такое представление связей в системе капитала и его структур базируется на методологии институциональной политической экономики. Причины деструктивных процессов в социально-экономической системе заключаются в отклонении актуальной структуры капитала от фундаментальной и значительных ее диспропорциях. Это объясняется отсутствием управления системой капитала и игнорированием законов архитектоники. Обосновывается точка зрения относительно включения в систему капитала институционального капитала, приводится собственная позиция относительно понятия «институциональный капитал».

Создание целостной системы воспроизводства капитала связывается с функционированием системы собственности и институциональными механизмами ее управления, согласно разработанной автором концепции «Система собственности как совместно-разделенная ресурсная система» (СС-СРРС). Гармоничное общественное развитие, при условии идеальной пропорциональности, связывается с соблюдением правила золотого сечения, которое закладывается в основу фундаментальной структуры системы капитала. Институциональные механизмы СС-СРРС могут стать основой реализации стратегий сбалансированного социально-экономического развития. Внедрение этих механизмов на национальном, региональном и глобальном уровнях способны воспроизводить фундаментальную структуру системы капитала отдельной страны, региона и всего мира. Для возврата структуры системы капитала к фундаментальной необходимо проводить целенаправленную государственную политику (денежно-кредитную, бюджетную, промышленную, структурную, финансовую), направленную на преодоление дисбалансов и приближение к равновесным пропорциям.

Ключевые слова: методологические подходы, концепция, система капитала, система собственности, совместно-разделенная ресурсная система, институт, конвергентный институциональный механизм, управление, глобалізація, ноосферна економіка.

Стаття надійшла до редакції 31.08.2020

Прийнято до друку 15.09.2020